

Crkve s elementima romanike i gotike u Donjem polju na istoku nekadašnjeg srednjovjekovnog šibenskog distrikta

Ivo Glavaš

Istarska 80
HR – 22000 Šibenik
ivo.glavas1@gmail.com

Prethodno priopćenje

Primljeno: 18. 6. 2025.

Prihvaćeno: 17. 9. 2025.

UDK: 726:27(497.581.2-37Donje polje)⁶12/13⁴

DOI: 10.58565/vda.6.1.8

Sažetak

U radu se govori o srednjovjekovnim ruralnim crkvama na istoku nekadašnjeg šibenskog distrikta na kojima je uočeno spajanje određenih elemenata romaničkog i gotičkog stila. Riječ je o crkvama koje su vezane za povijesni prostor šibenskog Donjeg polja. Na temelju arhivskih izvora, podataka iz arheoloških istraživanja, neposrednog opažanja i komparativnih primjera na istočnoj obali Jadrana predlaže se vrijeme gradnje i analizira tipologija takvih građevina na teritoriju srednjovjekovnog Šibenika.

Cljučne riječi: srednjovjekovna crkva, romanika, gotika, Šibenik, šibenski distrikt, Donje polje

Uvod

Odavno je uočena kombinacija romaničkog i gotičkog stila na sakralnim građevinama na istočnoj jadranskoj obali od Istre do juga Dalmacije, ali s obzirom na njihov ruralni karakter nisu zaokupile veću pažnju istraživača. Tipologijom i klasifikacijom takvih građevina za prostor Istre i Kvarnera prvi se 1957. godine pozabavio Andre Mohorovičić koji ih je definirao kao „prijelazna romaničko-gotička konstruktivna rješenja u razdoblju od 13. do prve polovine 14. stoljeća“.¹ Mohorovičić razlikuje dvije varijante takvih rješenja: prvu s građevinama jednostavnog pravokutnog tlocrta bez istaknutog svetišta s romaničkim tipom krovništva i otvorišta te drugu s potpuno romaničkim tlocrtom s polukružnim svetištem, ali novim elementom gotičkog svoda sa šiljastim lukom, što se sve odnosi na ruralne crkve na otoku Cresu.² Nakon toga, 1984. godine, uslijedio je rad Igora Fiskovića koji je pokušao klasificirati kasnosrednjovjekovne crkvice otoka Korčule s elementima romaničkog i gotičkog stila gradnje. Prema konstruktivnim karakteristikama podijelio ih je u dvije skupine. U prvoj skupini prevladavaju građevine „šturog sloga,

1 Andre Mohorovičić, „Problem tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera“, *Ljetopis JAZU* 62 (1957), 517.

2 Mohorovičić, „Problem tipološke klasifikacije“, 517.

zaglađenih obodnih zidova iz kojih izrasta jednako masivni svod”, a u drugoj vitkije građevine s gotičkim svodom u unutrašnjosti.³ U istraživanjima korčulanskih kasnosrednjovjekovnih crkava Fisković se koristio arhivskim istraživanjima Vinka Foretića, objavljenima 1940. godine.⁴

Nešto drugačiji pristup 1996. godine ponudio je Emil Hilje koji je, koristeći se dostupnom povijesnom arhivskom građom, na primjeru srednjovjekovnih crkava na zadarskom području pokušao objasniti spajanje romaničkih i gotičkih arhitektonskih elemenata.⁵ Hilje je takve građevine na prostoru Zadra uvjetno podijelio u dvije osnovne skupine. Prvu skupinu sačinjavale su sakralne građevine podignute u romaničkom stilu (izgledom i konstrukcijom) s nekim elementima novoga gotičkog stila. U drugu skupinu svrstao je crkve sagrađene u romaničkom stilu koje su zbog funkcionalnih razloga značajno rekonstruirane u vrijeme gotike.⁶ Zaključio je da se uporno ustrajanje na starijim romaničkim oblicima i njihovo stapanje s novim, tada modernim, gotičkim stilom samo na prvi pogled može činiti kao izraz provincijskog konzervativizma.⁷ Hilje je nastavio arhivski rad i objavu srednjovjekovnih crkava, među ostalim i u okviru šireg projekta umjetničke topografije zadarskog otočja Centra za jadranska onomastička istraživanja.⁸

Spajanje romaničkih i gotičkih stilskih odlika vidljivo je i na brojnim crkvama na teritoriju srednjovjekovnog šibenskog distrikta, ali i na nekim građevinama u samom gradu Šibeniku.⁹ U ovom radu bit će riječi o srednjovjekovnim crkvama na istoku nekadašnjeg šibenskog teritorija,¹⁰ koje su vezane za Donje polje (povijesni *Campus inferior*, *Campo di sotto*) i njegovu neposrednu okolinu kao jedinstvenu prostornu i povijesnu cjelinu: crkvi sv. Mare, danas smještenu na gradskom predjelu Biocima u Šibeniku, a nekad na početku Donjeg Polja, crkvama Gospe od Griblje i sv. Lovre u Donjem polju te crkvi sv. Mihovila na Vršinama neposredno iznad Do-

3 Igor Fisković, „Kasnosrednjovjekovne crkvice otoka Korčule“, *Starobrvatska prosvjeta* III/14 (1984), 236.

4 Fisković, „Kasnosrednjovjekovne crkvice“, 231-232.

5 Emil Hilje, „Combinations of Romanesque and Gothic Forms in the Architecture of Zadar“, *Hortus Artium Medievalium* 2 (1996.), 65-75.

6 Hilje, „Combinations of Romanesque“, 65.

7 Hilje, „Combinations of Romanesque“, 73.

8 Emil Hilje, „Spomenici srednjovjekovnog graditeljstva na Pašmanu“, u: *Toponimija otoka Pašmana*, ur. Vladimir Skračić (Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 2006.), 63-86; Emil Hilje, „Spomenici srednjovjekovnog graditeljstva na Ugljanu“, u: *Toponimija otoka Ugljana*, ur. Vladimir Skračić (Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 2007.), 101-131; Emil Hilje, „Spomenici povijesnog graditeljstva na otoku Pagu“, u: *Toponimija otoka Paga*, ur. Vladimir Skračić (Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 2011.), 105-192.

9 Kao što je crkva sv. Grgura u povijesnoj jezgri Šibenika.

10 O šibenskom distriktu vidi kod: Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1995.), 10-17.

njeg polja. Osnovne su oblikovne karakteristike svih tih crkava jednostavnost tlocrta s pravokutnom lađom, pravokutnim ili polukružnim svetištem i zvonikom na preslicu u zabatu glavnog pročelja. O navedenim crkvama prvi put je 1941. godine pisao Krsto Stošić, ali je njegov fokus interesa bio uglavnom na povijesnom prikazu naselja nekadašnjeg šibenskog komunalnog teritorija, a ne toliko na umjetničkim i arhitektonskim karakteristikama graditeljske baštine.¹¹ Bez obzira na to, svako proučavanje umjetničke topografije šibenskog distrikta gotovo je nezamislivo bez Stošićeva pionirskog rada.

Crkva sv. Mare

Crkva sv. Mare (sl. 1) nalazi se u gradskom predjelu Biocima na samom početku Donjeg polja. U povijesnim izvorima naziva se *ecclesia Sancte Margarite in Campo inferiori*.¹² Najraniji podatak o crkvi u spisima šibenskih bilježnika datira od 21. veljače 1426. godine.¹³ Crkva je jednostavna, jednobrodna longitudinalna kamena građevina s gotovo kvadratnim svetištem, s izrazitim otklonom prema jugoistoku (sl. 2). U unutrašnjosti iznad lađe šiljasti je, gotički svod, a u svetištu bačvasti. Nakon recentnog zahvata skidanja novije cementne žbuke s vanjskih zidova crkve sv. Mare, pojavili su se tragovi romaničkih detalja na građevini. Na glavnom pročelju, iznad recentnog glavnog portala, vidi se mjesto gdje se nekad nalazila (sada je zazidana) luneta romaničkog portala. U zabatu glavnog pročelja nalazi se romanički prozor za koji nije sigurno gdje se na crkvi točno nalazio. Na bočnim fasadama broda crkve jasno se vidi drugačiji način zidanja nekoliko redova sedre ispod strehe na mjestu od kojega počinje gradnja gotičkog, šiljastog svoda crkve. Podizanje crkve u visinu i gradnja svoda iznad lađe crkve zahtijevali su ojačavanje bočnih zidova u unutrašnjosti crkve, što je riješeno slijepim arkadama koje nose dodatnu masu krovšta koje čine svodovi. Tehnika zidanja izvana odaje romanički stil gradnje jer je crkva građena manjim, pomalo nepravilnim, priklesanim kamenjem. Na vanjskim zidovima crkve ne vidi se nikakva razlika između broda i svetišta zbog čega izgleda da je crkva sagrađena u jedinstvenom graditeljskom poduhvatu. Određene probleme u interpretaciji crkve stvara posve nepravilan tlocrt svetišta koji se pribli-

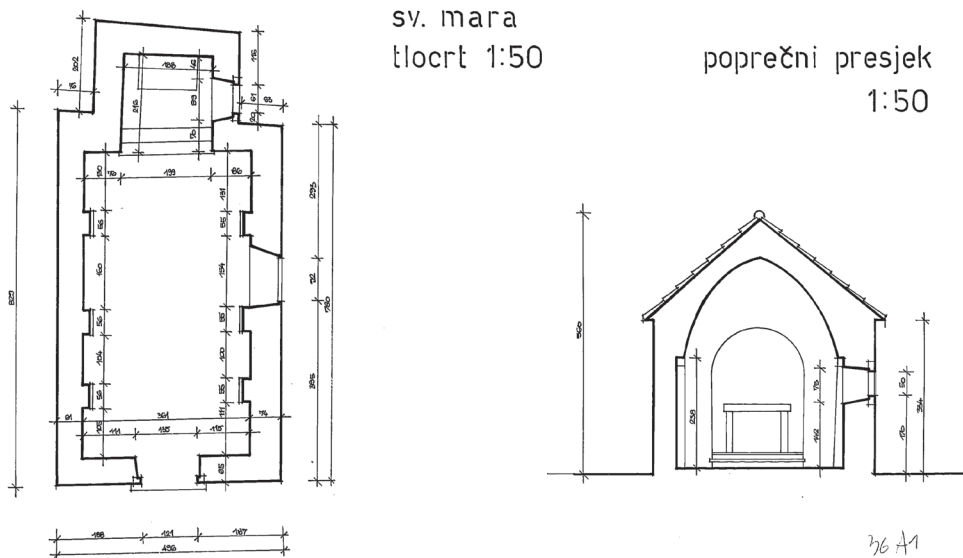
11 Krsto Stošić, *Sela šibenskog kotara* (Šibenik: Tiskara „Kačić“, 1941.).

12 *...in confinibus ecclesiae Sancte Margarite in Campo inferiori...* (Državni arhiv u Šibeniku (Hrvatska). HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika (1414. – 1797.) (dalje: HR-DAŠI-263), Antonio Campolongo, sv. f 10/II, fol. 225 (kut. 11/IV, 11/V)). Za arhivske podatke iz arhiva šibenskih bilježnika veliku zahvalnost dugujem Emilu Hilji.

13 *...positum in Campo inferiori ad Sanctam Margaritam in loco vocato Opatha iuxta via publica...* (HR-DAŠI-263/ Martin Ferro, sv. d, fol. 19 (kut. 10/I)).

Slika 1. Crkva sv. Mare (foto: Andrija Nakić)

Slika 2. Tlocrt i poprečni presjek crkve sv. Mare (arhiva Konzervatorskog odjela u Šibeniku)

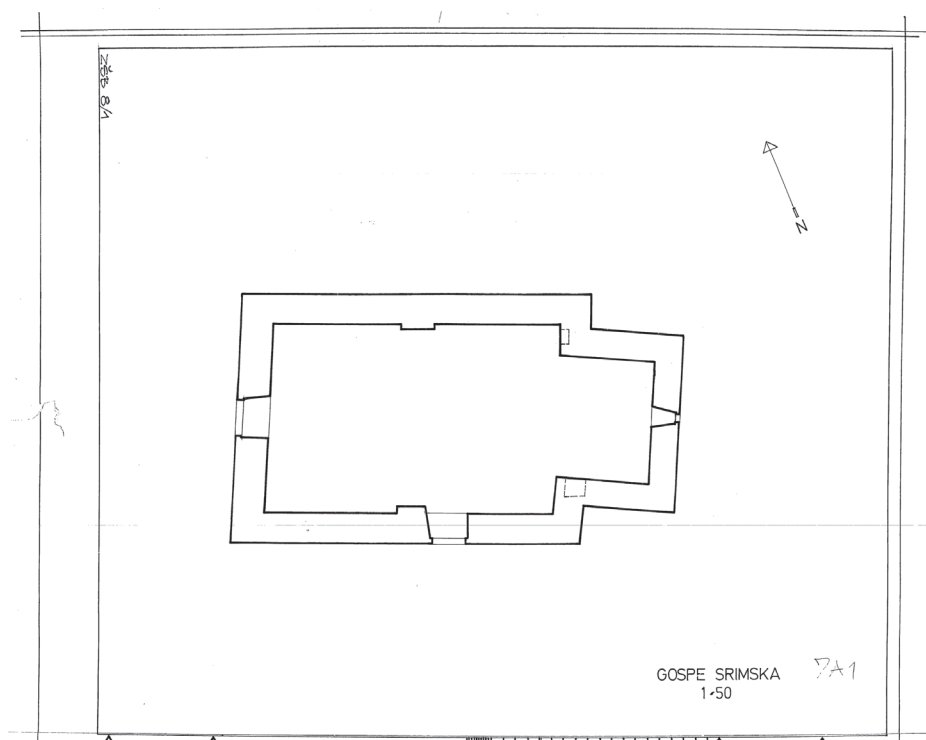

Slika 3. Crkva Gospe Srimске (foto: Boris Lapov)

žava obliku trapeza što bi nas navodilo na pomisao da se ispod sadašnjeg svetišta u arheološkom sloju možda nalazi polukružna apsida. Međutim, romanička crkva Gospe Srimске (sl. 3) na istoku šibenskog komunalnog teritorija također ima posve nepravilan tlocrt i kvadratnu apsidu (sl. 4), karakterističnu za vrijeme gotike. Unutar te crkve postoji freska što ju je Cvito Fisković stilski smjestio u romaniku, tj. u vrijeme kad je po njemu crkva sagrađena koje ne može biti kasnije od 12. stoljeća.¹⁴ Na ovom mjestu nećemo ulaziti u raspravu o vremenu nastanka crkve Gospe Srimске, već samo zaključiti kako nepravilan tlocrt neke srednjovjekovne građevine ne mora nužno govoriti o postojanju starijeg objekta.¹⁵

14 O crkvi Gospe Srimске vidi kod: Frano Dujmović, Cvito Fisković, „Romaničke freske u Srimi“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 11 (1959), 28-40.

15 Romanička crkva sv. Nikole na splitskom Marjanu, gotovo identičnog tlocrta kao i Gospa Srimska, počela se graditi tek 1219. godine. Usp. Igor Fisković, „Prilog poznavanju najstarijih crkvenih spomenika na Marjanu kraj Splita“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 12 (1970), 166.

Slika 4. Tlocrt crkve Gospe Srimske (arhiva Konzervatorskog odjela u Šibeniku)

Crkva Gospe od Griblje

Crkva Gospe od Griblje nalazi se manje od tri stotine metara jugoistočno od crkve sv. Mare, na povijesnom pravcu kroz šibensko Donje polje (sl. 5). Posvećena je Pohodaњу Blažene Djevice Marije. U dosad poznatim i sačuvanim bilježničkim spisima prvi je put spomenuta 1426. godine kao *Sancta Maria de Cherba*,¹⁶ a u povijesnim dokumentima poznata je i kao *Madonna de Garba* ili *Madonna de Griba*, što je kroatizirano u Gospu od Griblje jer se nalazila na putu koji je dijelio poljoprivredne površine u Donjem polju.¹⁷ Crkva Gospe od Griblje jednobrodna je longitudinalna građevina s kvadratnim svetištem usmjerenim prema jugoistoku. Sa sjeveroistoka crkvi je dozidana građevina za koju je Stošić pretpostavio da je služila

16 ...in Campo inferiori iuxta ecclesiam Sancte Marie de Cherba... (HR-DAŠI-263/ Martin Ferro, sv. d, fol. 9 (kut. 10/I)).

17 Stošić, *Sela šibenskog kotara*, 52.

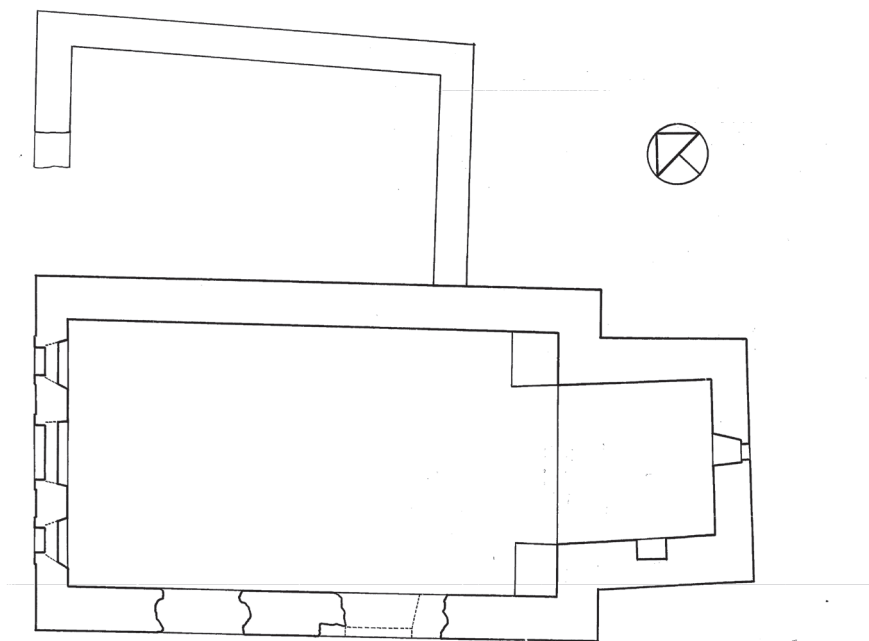

Slika 5. Crkva Gospe od Griblje (foto: Ivo Glavaš)

pustinjacima vezanima za Gospu od Griblje.¹⁸ Lađa crkve ima otvoreno drveno krovšte, a svetište je presvođeno gotičkim, šiljastim svodom. Na glavnom pročelju crkve ulazni portal završava romaničkom lunetom, a na bočnoj, jugozapadnoj fasadi neodgovarajućim konzervatorsko-restauratorskim zahvatom, neposredno prije Domovinskog rata, postavljena su gotička vrata s karakterističnim motivom štapa. Premda Stošić tvrdi da je crkva imala gotička bočna vrata s profiliranim pragovima, sudeći prema tehničkoj dokumentaciji, na crkvi nije bilo tragova postojanja takvih vrata, pogotovo onih dekoriranih koja više spadaju u repertoar urbanih srednjovjekovnih građevina. Po svoj prilici crkva je imala jednostavna pravokutna bočna vrata (možda i romanička vrata s lunetom), ali za konačni zaključak potrebna su detaljna, revizijska konzervatorsko-restauratorska istraživanja na tom mjestu.¹⁹ Crkva je ožbukana debelim slojem žbuke koja je mjestimično otpala zbog oštećenja

18 Stošić, *Sela šibenskog kotara*, 54. Novije o tome vidi: Emil Podrug, Josip Pavić, Ivana Prijatelj Pavičić, „Povijest i kontekst korištenja špilje sv. Ante“, u: *Crkva, pustinja, bunker. Špilja sv. Ante u kanalu pred Šibenikom*, ur. Emil Podrug, Josip Pavić (Šibenik: Muzej grada Šibenika; Javna ustanova Priroda Šibensko-kninske županije; Javna ustanova u kulturi Tvrđava kulture Šibenik, 2023.), 88.

19 Vidi: Stošić, *Sela šibenskog kotara*, 52.

Slika 6. Tlocrt crkve Gospe od Griblje (arhiva Konzervatorskog odjela u Šibeniku)

tijekom borbi u Domovinskom ratu tako da nije moguće suditi o tehnici zidanja i tipu kamenog materijala korištenoga za gradnju crkve.

Osim gotičkog prostora svetišta crkva Gospe od Griblje čini se kao tipična romanička ruralna građevina na našoj obali Jadrana: mala jednobrodna crkva s otvorenim krovijem, glavnim portalom s romaničkom lunetom, bočnim vratima i zvonikom na preslicu. Prostor svetišta crkve, presvođen gotičkim šiljastim svodom, u tlocrtu dosta odstupa od osnovne horizontalne osi građevine s otklonom prema istoku (sl. 6). Zidovi svetišta nisu pravilni, kao i zidovi crkve sv. Mare, tako u tlocrtu crkva ima otklon prema jugoistoku, a svetište otklon u suprotnom smjeru.

Crkva sv. Lovre

Crkva sv. Lovre nalazi se u središnjem dijelu šibenskog Donjeg polja u Morinju. U povijesnim dokumentima naziva se *ecclesia Sancti Laurentii campo inferioris* i *ecclesia Sancti Laurentii de Morigne campo inferioris*.²⁰ Jednobrodna je longitudinalna gra-

20 Tako se punim imenom crkva naziva u parnici koja se od listopada 1441. do siječnja 1442. godine vodi o imenovanju novog upravitelja. Usp. Josip Kolanović, *Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de cha de Pesaro 1441. – 1443.* (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1989.), 402-450.

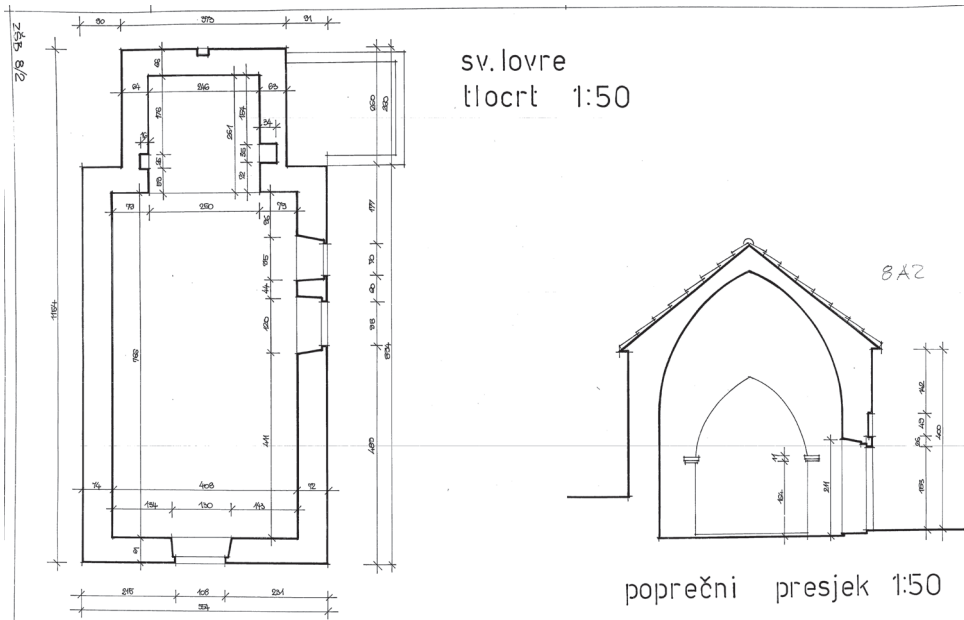

Slika 7. Crkva sv. Lovre (foto: Ivo Glavaš)

đevina s kvadratnim svetištem okrenutim prema jugoistoku (sl. 7). Lađa i svetište crkve presvođeni su gotičkim, šiljastim svodom (sl. 8). Na glavnom pročelju i bočnom, jugozapadnom pročelju nalaze se po jedna vrata s kamenim okvirom, završena romaničkom lunetom. Vrh zabata glavnog pročelja sačuvao se izvorni zvonik na preslicu, gotičkih karakteristika, s prelomljenim lukom.

Crkva sv. Lovre nalazi se na složenom arheološkom lokalitetu s nalazima od antike do srednjeg vijeka, koji se počeo istraživati još u prvoj polovini 20. stoljeća.²¹ Unutar same crkve otkrivene su četiri grobnice, ali o vremenu nastanka i nalazima nemamo daljnjih informacija. Čini se da je crkva sv. Lovre sagrađena iznad starije građevine (ili građevina) od koje je otkopana polukružna apsida iza svetišta sadašnje crkve i još neki zidovi, ali prostorni odnosi i kontekst otkopane arhitekture nisu jasni. S obzirom na predromanički materijal nađen na lokalitetu, crkvi je prethodila ranosrednjovjekovna sakralna građevina. Uz prostor oko crkve sv. Lovre u Donjem polju veže se srednjovjekovni toponim Bartološčina jer je to bio posjed crkve sv.

21 O tome vidi kod: Nikola Jakšić, Željko Krnčević, „Predromanički reljefi iz crkvice Sv. Lovre u Morinju kraj Šibenika“, *Starobrvatska prosvjeta* III/24 (1997), 91-92.

Slika 8. Tlocrt i poprečni presjek crkve sv. Lovre (arhiva Konzervatorskog odjela u Šibeniku)

Bartolomeja iz Knina koji je darovnicom hrvatsko-ugarskog kralja u 12. stoljeću prešao u ruke Splitske nadbiskupije.²² Splitski nadbiskup nije se brinuo za posjede koji su mu donosili trošak pa tako i za ovaj oko crkve sv. Lovre.²³ Zbog toga su trošak održavanja posjeda u Bartološćini snosili Šibenčani koji su 1383. godine ustanovili nadarbinu crkve.²⁴ Možemo opravdano pretpostaviti da se ta nadarbina odnosi na novosagrađenu crkvu sv. Lovre. To indirektno potvrđuje i podatak da se nešto kasnije, 1387. godine, sastalo sedamnaest šibenskih plemića kako bi izabrali plovana crkve sv. Lovre.²⁵

Konzervatorsko-restauratorskim zahvatom 2023. godine uklonjena je cementna žbuka s vanjskih zidova crkve, pa je prvi put bilo moguće dobiti uvid u tehniku gradnje. Brod crkve i svetište građeni su bez razlike u tehnici zidanja manjim, uslojenim, priklesanim kamenjem. Ispod strehe jasno se vidi mjesto od kojega počinje dogradnja svoda u brodu i svetištu crkve. Zidovi broda crkve debeli su nešto više od 70 centimetara, pa je čudno da graditelji nisu posegnuli za dodatnim ojačanjima bočnih zidova prije gradnje svoda. Zbog svega toga toga svod je morao biti iznimno tanak.

22 Jakšić, Krnčević, „Predromanički reljefi“, 108.

23 Jakšić, Krnčević, „Predromanički reljefi“, 108-109.

24 Stošić, *Sela šibenskog kotara*, 58.

25 Stošić, *Sela šibenskog kotara*, 57.

Crkva sv. Mihovila na Vršinama

Crkva sv. Mihovila na Vršinama nalazi se sjeverno, točno iznad ulaza u Donje polje, nasuprot današnjem naselju Dubravi (sl. 9). U povijesnim izvorima to je *ecclesia in monte Kamenienicich in nomine sancti Michaelis*. Tako je naziva Stjepan Biličić, opat Benediktinskog samostana sv. Nikole koji se nekad nalazio u Šibenskom kanalu, koji u svojoj kronici piše da je crkva posvećena 10. svibnja 1444. godine.²⁶ Župnik je 18. travnja iste godine primio pedeset libara za troškove posvete crkve, što potvrđuje vjerodostojnost opata Biličića kao povijesnog izvora.²⁷ Prema Krsti Stošiću brdo povijesnog oronima Kameničnik u 17. stoljeću mijenja ime u Vrh, a u 18. stoljeću nastaje oronim Vršine koji se zadržao do danas.²⁸ Međutim, sudeći po podacima koje nalazimo već kod prvog sačuvanog šibenskog bilježnika Slavogosta, postojao je Veliki i Mali Kameničnik (*Magnus Chameinicich* i *Parvus Chamenicnich*), od kojih bi se nekadašnji oronim Mali Kameničnik mogao odnositi na današnje Vršine.²⁹

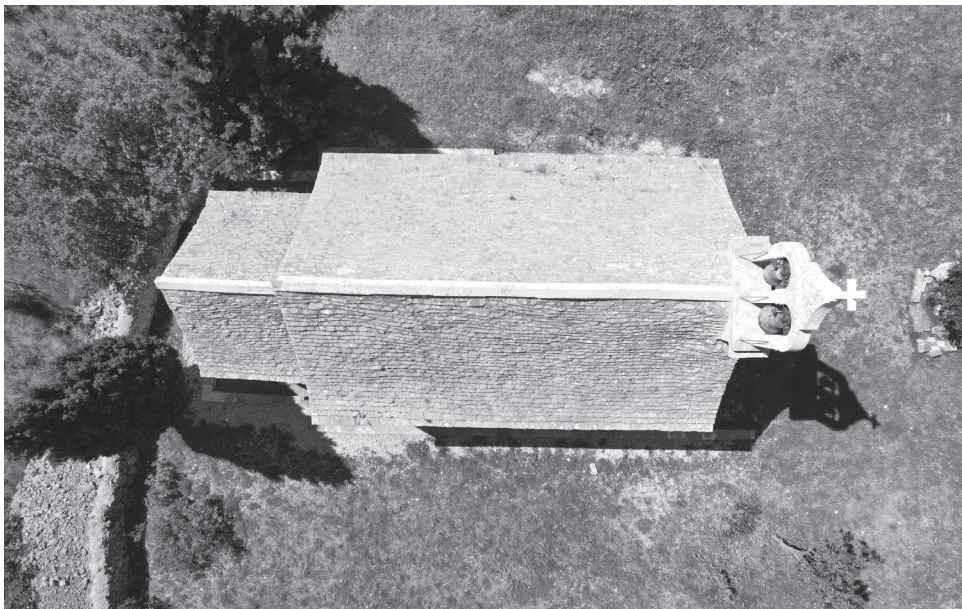
Slika 9. Crkva sv. Mihovila na Vršinama (foto: Andrija Nakić)

26 Fran Gundrum, „Latinski rukopis svećenika Dalmatinca iz petnaestog stoljeća“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 6 (1902), 213.

27 HR-DAŠI-263/ Antonio Campolongo, sv. 3 fol. 108 (kut. 11/IV)

28 Stošić, *Sela šibenskog kotara*, 115.

29 ...*sitam in Dubroua sub Paruo Chamenicnich*... Vidi: Mirko Zjačić, „Spisi šibenskog notara Slavogosta“, *Starine JAZU* 44 (1952), 259.

Slika 10. Krovšte crkve sv. Mihovila na Vršinama (foto: Andrija Nakić)

Crkva sv. Mihovila jednobrodna je kamena građevina s pravokutnim svetištem, blago otklonjenim prema jugoistoku (sl. 10). Brod i svetište crkve imaju izrazito šiljast, gotički svod. Na glavnom i jugozapadnom, bočnom pročelju nalaze se pravokutna ulazna vrata s romaničkom lunetom. Luneta vrata na glavnom pročelju neuspješna je restauratorska replika izvornog stanja. U tlocrtu crkva je izrazito pravilna, osim svetišta koje malo odstupa od horizontalne osi. Zidovi svetišta duboko ulaze u brod crkve. Brod crkve zidan je manjim priklesanim kamenjem, karakterističnim za razdoblje romanike, dok je svetište zidano većim komadima, fino uslojenoga, mjestimično dobro klesanoga kamenja. Na bočnim fasadama crkve, ispod strehe vidljiva je razlika zidanja na mjestu gdje počinje gradnja šiljastog svoda u brodu crkve. Isto se vidi i ispod strehe svetišta.

Vrijeme gradnje i pitanje stila

Srednjovjekovne crkve u šibenskom Donjem polju i oko njega prikazane su na prvoj poznatoj karti dijela sjeverne i srednje Dalmacije sa samog početka 16. stoljeća, koja se čuva u Državnom arhivu u Veneciji.³⁰ Općenito je taj istočni dio šibenskog

30 Kristijan Juran, Karen-Edis Barzman, Josip Faričić, „Kartografija u službi mletačke države: karta sjeverne i srednje Dalmacije nepoznatog autora s početka 16. stoljeća“, *Geoadria* 24/2 (2019), 104.

Slika 11. Crkva sv. Vida u Sajenici (foto: Emil Podrug)

distrikta oko Donjeg polja, kao najvažnijeg agrarnog posjeda komune, na toj karti prikazan vrlo detaljno. Prema tome, ta nam karta omogućava da u potpunosti sagledamo srednjovjekovni kulturni krajolik istočnog dijela šibenskog distrikta. Međutim, treba napomenuti da je svako arhivsko povijesno istraživanje romaničkog i ranoga gotičkog sloja u srednjovjekovnom Šibeniku i na njegovu teritoriju otežano zbog uništenja velike većine najstarijih komunalnih spisa u katastrofalnom mletačkom napadu na Šibenik 1378. godine i strahovitom požaru središta grada nekoliko godina kasnije, 1381. godine.³¹ Stoga, potpune odgovore o nastanku šibenskih srednjovjekovnih crkava s elementima romanike i gotike mogu dati samo konzervatorsko-restauratorska istraživanja i arheološka iskapanja unutar građevina. Određenu prepreku predstavljaju i kasniji zahvati na crkvama od kojih je najveći problem naknadno žbukanje vanjskih zidova što u potpunosti otežava razumijevanje tehnike gradnje. Nasreću, na nekim su crkvama (Sv. Mara i Sv. Lovre) nedavno otpočeli (ili su završeni) konzervatorsko-restauratorski zahvati kojima je najprije skinuta cementna žbuka na fasadama pa je postao vidljiv izvorni kameni sloj.

Prvo je pitanje koje se postavlja vrijeme gradnje crkava s elementima romanike i gotike na ruralnim dijelovima šibenskog teritorija, konkretno u Donjem polju. Bu-

31 Vidi o tome: Danko Zelić, „Postanak i urbani razvoj Šibenika u srednjem vijeku“ (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1999.), 73.

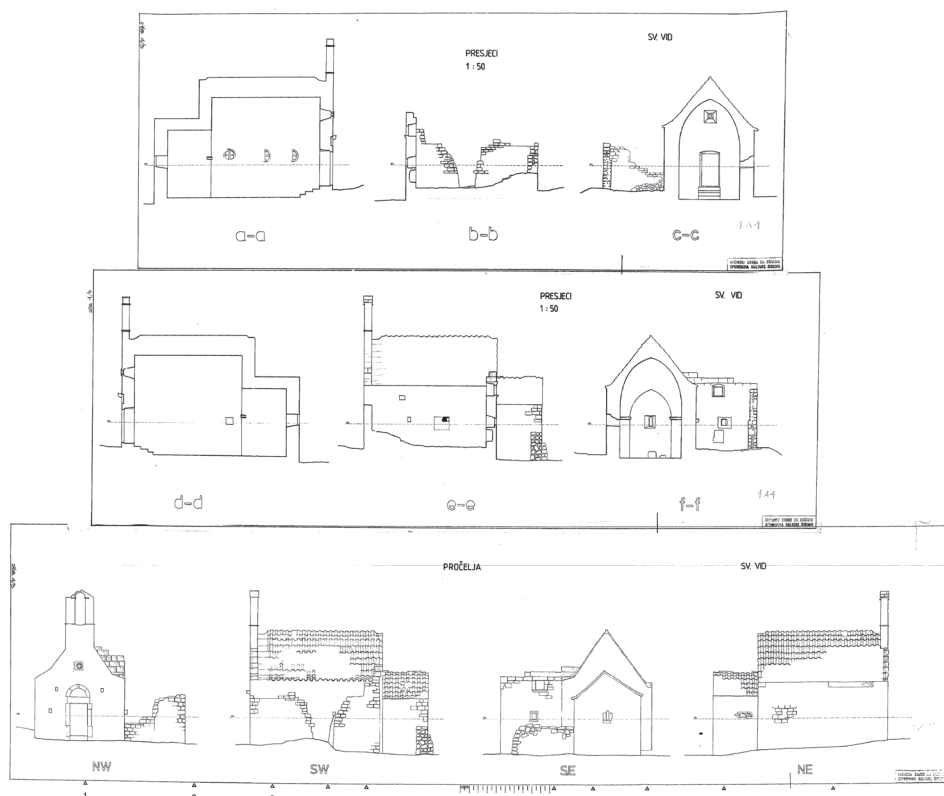
dući da je, kako je već rečeno, najstarija šibenska arhivska dokumentacija izgorjela u drugoj polovini 14. stoljeća, povijesni podaci iznimno su oskudni. Stoga ćemo ono malo podataka što za Šibenik imamo usporediti s istovrsnim podacima za crkve sa šireg zadarskog područja za koje je Hilje proveo povijesna arhivska istraživanja. Čini se da za neke od crkava na istoku šibenskog distrikta u Donjem polju, koje su predmet ovog istraživanja, možemo opravdano pretpostaviti da su nastale u 14. stoljeću kao i ruralne crkve sa zadarskog područja s elementima romanike i gotike.³² Za takvu dataciju govore dva povijesna podatka. Prvi se odnosi na srednjovjekovnu crkvu sv. Vida u povijesnom naselju Sajenici kod današnjeg Šibenskog mosta (sl. 11). U jednoj oporuci od 30. svibnja 1386. godine, koja se nalazi među spisima prvog sačuvanog šibenskog bilježnika Slavogosta, govori se o tome da se još gradi crkva sv. Vida u Sajenici (*fabrica ecclesiae sancti Viti de Sagenica*).³³ To je vremenski u skladu s drugim podatkom da je prva nadarbina za crkvu sv. Lovre u Donjem polju ustanovljena 1383. godine.³⁴ Crkva sv. Vida u Sajenici gotovo je identična crkvi sv. Lovre u Donjem polju: jednobrodna je longitudinalna građevina s kvadratnom apsidom. Brod i svetište crkve završavaju gotičkim, šiljastim svodom, a na glavnom pročelju tipičan je romanički portal s polukružnom lunetom (sl. 12). Crkvu Gospe od Griblje i crkvu sv. Mihovila na Vršinama mogli bismo također datirati u 14. stoljeće, ali uz neke napomene. Za razliku od svih ostalih spomenutih crkava crkva Gospe od Griblje ima otvoreno drveno krovište u lađi zbog čega izgleda više romanički. Naravno, kod ove crkve treba biti dodatno oprezan jer su joj vanjski zidovi pod velikim naslagama žbuke tako da je nemoguće dobiti uvid u tehniku gradnje i konstrukcije. Naime, s obzirom na debljinu bočnih zidova od oko 70 centimetara, crkva je mogla nositi svod. Iste su debljine bočni zidovi crkve sv. Lovre u Donjem polju, ali bez obzira na to nose svod. Naknadna posveta crkve sv. Mihovila u Vršinama 1444. godine mogla bi se odnositi na gradnju potpuno novog svetišta crkve. Naime, postojeće svetište crkve u tlocrtu je neobično uvučeno u masu bočnih zidova, finije je tehnike zidanja s većim klesancima i nagnuto u osi. Da bi se ta pretpostavka potvrdila, bit će potrebno provesti arheološka iskopavanja u svetištu crkve u potrazi za starijim, možda polukružnim svetištem.

Poseban problem predstavlja vrijeme gradnje crkve sv. Mare koja bačvastim svodom u svetištu, tehnikom zidanja, sitnijim priklesanim komadima kamenja od svih spomenutih crkava najviše asocira na romaniku i sasvim je sigurno bitno starija od prvog spomena u povijesnim izvorima 1426. godine. Međutim, kad govorimo o

32 Kao crkva sv. Vida u Kolanu na otoku Pagu za koju imamo precizan podatak da joj je 5. srpnja 1348. godine oporučno ostavljen kalež jer se očekuje da će crkva biti uskoro sagrađena. Usp. Hilje, „Spomenici povijesnog graditeljstva na otoku Pagu“, 134.

33 Zjačić, „Spisi šibenskog“, 258.

34 Stošić, *Sela šibenskog kotara*, 58.

Slika 12. Pročelja i presjeci crkve sv. Vida u Sajenici (arhiva Konzervatorskog odjela u Šibeniku)

vremenskim odrednicama stila srednjovjekovnih ruralnih crkava, ne treba zaboraviti da se još duboko u 14. stoljeću na zadarskom području grade crkve s čistim obilježjima romaničkog stila: otvorenim drvenim krovštem i polukružnom apsidom, kao što je crkva sv. Marije na Trinčelu u Staroj Novalji na otoku Pagu koja se, prema sačuvanom ugovoru, počela graditi tek 25. siječnja 1375. godine.³⁵

Drugo je pitanje koje se postavlja možemo li u slučaju srednjovjekovnih crkava u šibenskom Donjem polju uspostaviti bilo kakvu tipološku klasifikaciju. Možda će nešto više biti moguće kazati kad se na tim građevinama provedu cjelovita konzervatorsko-restauratorska i arheološka istraživanja. Crkvu sv. Lovre u Donjem polju i sv. Mihovila na Vršinama prema općim arhitektonskim karakteristikama definirali bismo kao crkve jednostavnog tlocrta s longitudinalnom lađom, gotovo kvadratnim svetištem, gotičkim šiljastim svodovima u lađi i svetištu i portalom ili portalima s romaničkom lunetom. Ako bi se istraživanjima pokazalo da je imala svod, toj

35 Hilje, „Spomenici povijesnog graditeljstva na otoku Pagu“, 120-122.

skupini načelno bi se mogla pridružiti i crkva Gospe od Griblje u Donjem polju. Na primjeru crkve sv. Vida u povijesnom naselju Sajenicama (danas Razori kod Šibenskog mosta) možemo zaključiti da bi se isti način gradnje mogao odnositi i na neke srednjovjekovne sakralne građevine na zapadu šibenskog distrikta, što će biti predmetom daljnjih istraživanja. U te pokušaje svrstavanja oko zajedničkih karakteristika nikako se ne uklapa crkva sv. Mare koja ima bačvast svod u svetištu tako da barem zasad bilo kakav pokušaj klasificiranja srednjovjekovnih crkava u šibenskom Donjem polju prema određenoj tipologiji moramo odbaciti.

Zaključak

Sačuvani povijesni arhivski podaci koji se odnose na crkvu sv. Lovre u Donjem polju i arhitektonski identičnu crkvu sv. Vida u nekadašnjoj Sajenici kod Šibenskog mosta na zapadu distrikta, kao komparativni primjer, govore u prilog tomu da su neke crkve s elementima romanike i gotike na istoku nekadašnjeg srednjovjekovnog šibenskog distrikta u Donjem polju najvjerojatnije sagrađene u dubokom 14. stoljeću. Sama za sebe datacija nam ne govori puno o tim građevinama, ali nalaže stanoviti oprez jer, kad govorimo o ruralnoj sakralnoj arhitekturi, stilske odrednice nisu tako jasno vremenski razgraničene pri čemu novi graditeljski stil sukcesivno nasljeđuje stari. Na temelju sadašnjeg stanja građevina, kao i stanja istraživanja, nije moguće izdvojiti određene šibenske posebnosti u gradnji srednjovjekovnih crkava s elementima romanike i gotike koje bi vrijedile barem za srednjovjekovnu Dalmaciju, a svaki pokušaj uspostave tipologije zasad se čini nezahvalnim. Na kraju treba naglasiti da konačan odgovor na sva pitanja o stilskim karakteristikama srednjovjekovnih crkava u šibenskom distriktu mogu dati tek sveobuhvatna arheološka istraživanja podnica i temelja te konzervatorsko-restauratorska istraživanja zidova i krovišta građevina.

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori:

Državni arhiv u Šibeniku (Hrvatska)

HR-DAŠI-263 Bilježnici Šibenika (1414. – 1797.)

Objavljeni izvori:

Gundrum, Fran. „Latinski rukopis svećenika Dalmatinca iz petnaestog stoljeća“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 6 (1902), 210-214.

Kolanović, Josip. *Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de cha de Pesaro 1441. – 1443.* Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1989.

Zjačić, Mirko. „Spisi šibenskog notara Slavogosta“, *Starine JAZU* 44 (1952), 201-296.

Literatura:

Dujmović, Frano; Fisković, Cvito. „Romaničke freske u Srimi“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 11 (1959), 28-40. 12-40.

Fisković, Igor. „Prilog poznavanju najstarijih crkvenih spomenika na Marjanu kraj Splita“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 12 (1970), 165-189.

Fisković, Igor. „Kasnosrednjovjekovne crkvice otoka Korčule“, *Starohrvatska prosvjeta* III/14 (1984), 231-258.

Hilje, Emil. „Combinations of Romanesque and Gothic Forms in the Architecture of Zadar“, *Hortus Artium Medievalium* 2 (1996), 65-75.

Hilje, Emil. „Spomenici srednjovjekovnog graditeljstva na Pašmanu“. U: *Toponimija otoka Pašmana*, ur. Vladimir Skračić, 63-86. Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 2006.

Hilje, Emil. „Spomenici srednjovjekovnog graditeljstva na Ugljanu“. U: *Toponimija otoka Ugljana*, ur. Vladimir Skračić, 101-131. Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 2007.

Hilje, Emil. „Spomenici povijesnog graditeljstva na otoku Pagu“. U: *Toponimija otoka Paga*, ur. Vladimir Skračić, 105-192. Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 2011.

Jakšić, Nikola; Krnčević, Željko. „Predromanički reljefi iz crkvice Sv. Lovre u Morinju kraj Šibenika“, *Starohrvatska prosvjeta* III/24 (1997), 91-110.

Juran, Kristijan; Barzman, Karen-Edis; Faričić, Josip. „Kartografija u službi mlatačke države: karta sjeverne i srednje Dalmacije nepoznatog autora s početka 16. stoljeća“, *Geoadria* 24/2 (2019), 93-139.

Kolanović, Josip. *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.

Mohorovičić, Andre. „Problem tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera“, *Ljetopis JAZU* 62 (1957), 486-536.

Podrug, Emil; Pavić, Josip; Prijatelj Pavičić, Ivana. „Povijest i kontekst korištenja špilje sv. Ante“. U: *Crkva, pustinja, bunker. Špilja sv. Ante u kanalu pred Šibenikom*, ur. Emil Podrug; Josip Pavić, 9-107. Šibenik: Muzej grada Šibenika; Javna ustanova Priroda Šibensko-kninske županije; Javna ustanova u kulturi Tvrđava kulture Šibenik, 2023.

Stošić, Krsto. *Sela šibenskog kotara*. Šibenik: Tiskara „Kačić“, 1941.

Zelić, Danko. „Postanak i urbani razvoj Šibenika u srednjem vijeku“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1999.

Churches with Elements of Romanesque and Gothic in Donje Polje in the East of the Former Medieval Šibenik District

Summary

In the historical area of Šibenik's Donje Polje (*Campus Inferior, Campo di sotto*) and its immediate surroundings, in the eastern part of the former Šibenik district, medieval churches can be found that exhibit a combination of certain Romanesque and Gothic architectural elements. These include the churches of St. Mary, Our Lady of Griblje, St. Lawrence in Donje Polje, and St. Michael in Vršine. They were first mentioned in 1941 by Krsto Stošić in his book *Sela šibenskog kotara*, although his primary focus was not on their artistic and architectural features. All of these churches are depicted on the earliest known map of part of northern and central Dalmatia from the early 16th century, preserved in the State Archives of Venice. It should be noted, however, that archival historical research on Šibenik's medieval

architectural heritage is generally hindered by the destruction of the majority of the oldest municipal records during the catastrophic Venetian attack on Šibenik in 1378 and the devastating fire in the city centre a few years later, in 1381. For some of the medieval churches with Romanesque and Gothic elements in the eastern part of the Šibenik district, it appears justified—based on the analysis of the available historical archival material—to assume that they were constructed in the 14th century, similarly to comparable churches in the Zadar area studied by Emil Hilje. Based on the current condition of the buildings, as well as the state of research, it is not possible to identify specific Šibenik characteristics in the construction of medieval churches with Romanesque and Gothic elements that would be applicable at least to medieval Dalmatia, and any attempt to establish a typology currently seems unpromising. A definitive answer to questions regarding the construction phases, development, and stylistic features of medieval churches in the Šibenik district will be provided by archaeological and conservation-restoration research.

Keywords: medieval church, Romanesque, Gothic, Šibenik, Šibenik district, Donje Polje